

Középkori útkeresők

A beginnmozgalom jelensége és jellemzői

A tanulmány a középkori Európa egyik sajátos egyházi-társadalmi jelenségének, alternatív női mozgalmának tagjairól szól, akiknek közösségei a XII–XIII. században éltek virágkorukat. A beginák a világi és a szerzetesi lét határán, az önálló egzisztencia és a csoporttól, valamint az egyházi támogatástól függő lét határán éltek. A tanulmány a különleges mozgalom társadalmi hátterét, létrejöttének előfeltételeit, kialakulását és működését vázolja fel, megmutatva a női-férfi társadalmi szerepek történetének egy kevésbé ismert szeletét.

Kulcsszavak: középkor, egyház, beginák, nőmozgalom, evangéliumi értékek, apostoli élet.

A középkorról alkotott képünk gyakran árnyalatlan. Nem utolsósorban azért, mivel gyakran újkori gondolkodásunkat, fogalmiságunkat használjuk, amikor meg kívánjuk érteni a prekapitalista társadalmakban élt ember mentalitását, gondolkodásának mikéntjét, cselekvésének mozgatórugóit.¹ Így azonban saját szemléletünket – nem egy esetben előítéleteinket – vetítjük rá a vizsgálni kívánt jelenségekre. Csak az adott kor világképének, nyelviségét és intézményi struktúráját is magában foglaló „szimbolikus univerzumának” feltérképezése után tehetünk kísérletet arra, hogy értelmezzük az emberi cselekvést vagy egy mozgalom működését, létrejöttének okait.

Különösen igaz ez, ha egy alternatív középkori nőmozgalom áll érdeklődésünk középpontjában. Hiszen a kor meghatározó szemlélete az ismert egyoldalúság: a korabeli írásokban a nő vagy apácaként jelenik meg (mint szexusáról önként lemondott lény), vagy fejedelemasszonyként, esetleg nemesasszonyként (mint a köznéptől elkülönült, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helye miatt ugyancsak elérhetetlen személy). A nő a legritkább esetben ábrázolódik sorsáról autonóm módon gondoskodó, önmagát eltartó emberként.

A társadalomtudományok területén a nők történelmi szerepéhez kapcsolódó kérdések megjelenése nem régi keletű. Szorosan kapcsolódik az 1960-as évek mozgalmaihoz és azokhoz az irányzatokhoz, tudományágakhoz, amelyek akkoriban kezdték bontogatni szárnyaikat.² Az ekkor meginduló kutatások, a nők történelemben betöltött szerepével foglalkozó, egyre nagyobb számban megjelenő publikációk és könyvek hatottak a tudományos közéletre is. Ezáltal számos olyan jelenségre derült fény, amely korábban vagy elkerülte a kutatók figyelmét, vagy a jelentőségénél kisebb hangsúlyt kapott. Így irányulhatott a figyelem a középkor egyik számottevő nőmozgalmának tagjaira, a beginákra és életükre, működésükre is. A mozgalmat – annak összetettsége, földrajzi elterjedtsége, több évszázadra kiterjedő története miatt – szinte lehetetlen a maga teljességében egy rövid

1 M. FOUCAULT: *The Archeology of Knowledge*, London, 1997, pp. 4–5. ■ 2 C. FOHLEN: A nő a társadalomban, *Világtörténet*, 1982/1., pp. 85–118.

tanulmány keretében bemutatni, úgy, hogy közben érdeklődésem alapvetően nem egyháztörténeti irányultságú. Céлом annak a helyzetnek a megragadása, amelyben nők a középkor anyagi és szellemi viszonyai között egy döntően általuk formált (intézményi) keretet hoztak, hozhattak létre, megteremtve ezáltal a maguk anyagi, de viszonylagos lelki-szellemi önállóságát is.

A NŐ HELYE A KÖZÉPKOR TÁRSADALMÁBAN

A XI. századtól a korabeli szerzők három *ordóba*, rendbe sorolták a társadalom tagjait: papok, katonák és dolgozók (*oratores, bellatores, laboratores*).³ Az e hármasságból álló társadalmat horizontálisnak és harmonikusnak írták le. Minden rend olyan feladatot látott el, amelyre a másik kettőnek szüksége volt. Együttesen alkották az isteni akaratot kifejező keresztény társadalmat. Ez a leírás a nőkre vonatkozóan semmiféle konkrét utalást nem foglal magában. Ugyanakkor olyan absztrakció, amely már megfogalmazásakor sem tükrözte a valós viszonyokat. A társadalmat – bár alapvetően megmaradt a piramidális szerkezete – egyre inkább módosították, átszínezték mozgásai.⁴

A XII. században a társadalom hármasság szerkezetéről vallott felfogást nem vetették el teljesen, de megjelentek a társadalmi-szakmai csoportokról, különböző foglalkozásokról szóló írások. A régebbi, horizontális felosztást felváltották a vertikális, de inkább emberi, mintsem isteni rendet tükrözők. Ettől kezdve a nők csaknem mindig megjelennek a leírásokban, és jól elhatárolható osztálynak tekintik őket. Azonban nem szakmai pozíciójuk, hanem gazdasági szerepük vagy családi státuszuk szerint sorolták be őket. A férfiak besorolásánál nem jelenik meg ez szempont.⁵

Vannak-e jogi konzekvenciái ennek a változásnak? Megjelenhettek-e a nők önálló jogi státuszú, netán önálló gazdasági tevékenységet folytató személyként?⁶ Az egyházi törvény a női jogok megnyirbálását – természetesen teológiai érveléssel ellátva – rendszerint a nőnek a teremtésben elfoglalt másodlagos helyével és a bűnesetben játszott szerepével magyarázta. Világi ügyekben pedig a nők mérsékelt értelmi képességeire, könnyelműségére, alattomoságára hivatkozva korlátozták jogaikat. Ezek az érvek már a római jogrendszerben is hasonló módon jelentek meg.

Vajon tisztában voltak a nők helyzetükkel? Ha igen, akkor gondolkodás nélkül a világrend természetes részeként fogadták el, vagy haragudtak érte, esetleg tudatos vagy/és öntudatlan alkalmazkodási technikákat dolgoztak ki? Meglátásom szerint mindháromra találok példát. Maguk a nők általában keveset írtak, így nagyon kevés olyan írás maradt fenn,

3 S. SHAHAR: *A negyedik rend. Nők a középkorban*, Osiris, Budapest, 2004, pp. 11–12. ■ 4 DEÁK V. H. OSB: *A laikusok szerepe a középkori egyházban*, *Vigilia*, 2003/2., pp. 94–95. ■ 5 S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. pp. 11–12. ■ 6 Csak nagyon kevesen tudják, hogy a középkornak ebben a szakaszában is éltek a mai értelemben dolgozó, vállalkozó nők, akiket céhtagoknak neveztek. A céhek a városokban tevékenykedtek. Azt gondolnánk, hogy a városi nők csak cselédek, kofák, apácák vagy prostituáltak lehettek. *Étienne Boileau XIII. századból származó műve, a Livre de Métiers* [Mesterségek könyve], amely a korabeli Párizs valamennyi céhszabályzatát tartalmazza, azt tanúsítja, hogy a százféle mesterségből nyolcvanhatot nők is űztek. A nők részvétele a középkor ipari tevékenységeiben talán a legmegkapóbb és legérdekesebb része a középkori városokban élő nők történetének. S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. p. 17. Részletesebben lásd E. SULLEROT: *A női munka története és szociológiája*, Gondolat, Budapest, 1971.

amely a női szemléletet, a női sorsot belülről tükrözi.⁷ Hacsak nem tekintjük ilyennek a misztikus apácák döntően saját tapasztalataikat megjelenítő vagy teológiai írásait. Ezek elemzése azonban más szempontú vizsgálatot tenne szükségessé.

A társadalomban és az államban a férfiak és nők helyzete között nagyon markáns különbségek léteztek, azonban az üdvösség kérdésében egyenlőnek tekintették a két nemet. Az egész középkor folyamán vallották, hogy „nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban” (Gal 3,28). Ugyanakkor egy XII. századi egyházi szerző, *Hugó*, a flavignyi kolostor apátja a metafizikai hierarchiában a nőket elkülönítve, az általa összeállított lista aljára helyezve ábrázolta. Mennyei hierarchiája így festett: Péter és Pál, a többi apostol, a szent remeték, a közösségben élő tökéletes szerzetesek, a jó püspökök, a jó világi férfiak – és a nők.⁸

Tisztában kell lennünk a fentiekkel, ha meg akarjuk érteni a beginamozgalom jelentőségét, hiszen ebben a mozgástérben kellett utat találniuk azoknak a nőknek, akik nem kívántak apácák lenni, férjhez menni nem tudtak vagy nem akartak, esetleg egy házasság után, anyaként egy másfajta életkeretben keresték a helyüket, mozgástérüket.

A MOZGALOM MEGJELENÉSÉNEK ELŐFELTÉTELEI

A társadalmi változásoknak köszönhetően a XI. és XII. században Nyugat-Európában megszületett egy új társadalmi réteg, a polgárság. Ezt a kort a vallási megújulás is jellemezte, amelynek csak egy része volt a XIII. században elindult ferences mozgalom. Számos evangéliumi mozgalom létezett, amelyben sok laikus vett részt, és ez növelte öntudatukat, módosította szerepértelmezésüket. A XIII–XIV. században fokozatosan eltűntek azok a hitelvi akadályok, amelyek értékkülönbséget láttattak a laikusok és klerikusok hitélete között. Ezzel együtt megváltozott a kétkezi munkához való viszony is, melynek aszketikus és társadalmi értékét ekkoriban fedezték fel. A későbbiekben minden foglalkozás elfogadhatóvá vált, még az is, amelyre kezdetben gyanakvással tekintettek. Végül, amikor a XIII. században az egyház megalkotta a házassági tisztaság fogalmát, a szexualitás legalitást nyert. A házasság, melynek keretein belül a házaspár kizárólag a gyermeknemzés céljából élnek házaseletet, a megszentelődés eszköze lett.⁹ Ezzel lehetővé vált, hogy házas laikusok is a szentek sorába léphessenek. Tény, hogy a XIII–XIV. században zajlott a legtöbb laikus (és nő) szentté avatása. A helyzet változását jelzi az is, hogy 1199-ben *III. Ince* pápa szentté avatott egy cremonai kereskedőt, *Homobonust*, aki házasságban élt.¹⁰

7 Ritka kivételnek számít *Christine de Pisan*, e XIV–XV. századi itáliai tudós nő, aki a történelem, a filozófia, az életrajzírás és a költészet terén egyaránt kitüntette magát. Romantikus történeteken kívül írt a nők történelméről, illetve a nőnevelésről szóló, politikai és erkölcsi kérdéseket taglaló műveket is, foglalkozott filozófiával, nemzetközi ügyekkel, jogi kérdésekkel és a háború témájával. Ő volt a kezdeményezője annak a vitának, amelyet az 1400-as évek elején Franciaországban a nőkről és a nők társadalmi helyzetéről folytattak. Abból indult ki, hogy mindig a férfiak írtak a nőkről, a nők sohasem hallathatták a hangjukat, s ennek következtében a nőkről nem keletkezhetett valóságos kép. R. MILES: *Az idő leányai*, Balassi, Budapest, 1998. ■ 8 S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. pp. 11–12. ■ 9 Ehhez lásd SIMON É.: A nő mint a társadalom egyenrangú tagja Raimundus Lullus Blanquerna című regényében, *Kalligram*, 2006. február, pp. 77–84. ■ 10 DEÁK V. H. OSB: A laikusok szerepe a középkori egyházban, i. m. p. 99.

Ezek a változások a kontemplatív életforma kizárólagosságával szemben az aktív, e világi megszentelt élet elismerését jelentették. Az egyházi vezetés célja az volt, hogy az e világi cselekvés minden formáját, legyen az egy szent háborúban való részvétel – hiszen a kereszties háborúk koráról van szó –, karitatív tevékenység vagy bármi más, összhangba hozza az evangéliumi eszménnyel. Mindennek a keretét egy olyan lelkiség adta meg, amelynek középpontjában Isten emberré válása állt.

Arról sem szabad azonban megfeledkeznünk, hogy ez az a korszak, amelyben megerősödtek és egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a városok, amelyek a korszak fejlődésének hajtóerejévé váltak. Nemcsak árúk, hanem eszmék is találkoztak, cserélődtek bennük. A legtöbb mesterség megszületése is a városokhoz köthető.¹¹ A gondolat megszületésének, hogy nők egy nem kolostori létformában éljenek és dolgozzanak együtt, alapfeltétele volt a városok léte is.

A BEGINAMOZGALOM KIALAKULÁSA ÉS ELTERJEDÉSE

A XII–XIII. században sokkal több nő élt, mint férfi. Ezt az egyházi anyakönyvek, illetve az ezeket helyettesítő okmányok bizonyítják. A kereszties és egyéb háborúk során sok férfi meghalt, illetve számosan voltak azok is, akik szerzetesek lettek. Emiatt sokkal több nő kívánt belépni a kolostorokba, mint ahány novíciát azok be tudtak fogadni. Többek között ez indokolja a vallási jellegű, de nem szerzetesi gyökerű beginamozgalom terjedését, a beginaházak és -udvarok megalakulását. Ezekben a hitélet vágya gazdasági és társadalmi tényezőkkel ötvöződött.¹²

A beginák az apácákéhoz hasonló közösségi életet éltek, de fogadalmat nem tett nők voltak. Kezük munkájával, földműveléssel, tanítással, betegápolással vagy más hasznos tevékenységgel tartották fenn magukat. A közösség tagjai általában egyedülálló, megözvegyült vagy férjhez nem ment nők közül kerültek ki. Lehetőségük volt arra, hogy mindvégig a saját otthonukban éljenek, de ki is válhattak, férjhez mehettek. Szegénységi fogadalmat sem tettek. Bár a mozgalom a XII–XIII. században élte virágkorát, intenzív működését a XVII–XVIII. századig nyomon követhetjük.

Egyes források szerint *Szent Beggára* vezethető vissza a beginák eredete, mások szerint arra, hogy egykor bézs színű öltözetet viseltek. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy *Lambert le Beghe* lüttichi hitszónokról kapták a nevüket, aki 1180 körül alapította meg az első beginaudvart. A legújabb kutatások azt valószínűsítik, hogy a latin *benigna* (jószívű, jóságos) szóból eredeztethetjük a mozgalom tagjainak nevét.¹³ A XIII. századi Kölnben már írásos dokumentumokban is megemlékeznek róluk, igaz, gúnyos felhanggal. A mozgalom elterjedt Flandria, Brabant, a Rajna-vidék és Észak-, illetve Dél-Franciaország városaiban is. Megtalálhatók voltak a jelentős textilipari és kereskedelmi központokban.¹⁴ Franciaországban *papelarda* néven emlegetik őket, ami hamis papot, képmutatót jelent.

11 J. LE GOFF: *Értelmiség a középkorban*, Osiris, Budapest, 2000, pp. 29–37. ■ 12 S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. p. 63. ■ 13 S. ROßBACH: Die Beginen. Die Revolution der Frau, in *Menschen, die die Welt bewegten. KulturForum Wissen*. Dr.-Ing.-Hans-Joachim-Lenz-Stiftung, Mainz, 2011, pp. 31–48. ■ 14 „Magyar nyelvű első említésük a Margit-legendában fordul elő Marcel fráter szövegezésével. [...] Vala némely penitenciatartó asszonyállat Esztergomot és ez vala tisztelendő asszony az ő tisztelendő voltáért... [...] 1276. szeptember 4-én

Itáliai forrásokban *bizoke* a nevük, ami értelmezhető úgy is, hogy egy pápaellenes szekta tagjairól van szó. Csak a XV. században vált tulajdonnévvé a begina név.¹⁵

1180-ban Lüttichben már emlitenek egy női csoportot *Marie d'Oignies* körül, aki jómódú család lányaként született. Vagyonát szétosztotta a szegények között, férjétől kölcsönös megegyezéssel külön élt. Az önmegtartóztató életet választotta, és gazdag laikus embereket beszélt rá, hogy váljanak meg vagyontól, és legyenek szerzetesek. A körülötte szerveződő csoport már a mozgalom kezdetét jelezte volna?

Valószínű, hogy eleinte két-három nő lakott együtt, az egyikük tulajdonában lévő vagy egy közösen bérelt házban. Külső életformájuk nem térhetett el a korabeli asszonyokétól, a privát szférában azonban másként élték vallási életüket, mint kortársaik. Később válhatott láthatóvá e közös életforma sajátossága, amikor nők nagyobb létszámmal vidékről városokba költöztek, házakat vettek vagy béreltek, és kis közösségekhez csatlakoztak. A mozgalom fejlődése során életszabályaik rögzítésére konventeket alapítottak.

A beginacsoportok elmélyült hitéletet folytattak, és Krisztus példáját kívánták követni önmegtartóztató, vezeklő, imádkozó életmódjukkal, a testi munkával, valamint a szegények és betegek istapolásával. A mozgalomhoz kötődő nők kezdetben nem csatlakoztak az apácarendekhez, egyrészt mert túlságosan kényelmesnek és könnyűnek tartották koruk zárdáinak életét, másrészt a fennálló zárdák – mint említettük – nem tudták befogadni az összes belépni kívánó nőt, főleg az után, hogy a premontrei zárdákat felosztották, és a domonkos rend nem vállalt többé felelősséget az apácazárdáért.¹⁶

A korabeli vallási mozgalmakhoz hasonlóan a beginák is kevésbé elzárkózó, a többi emberrel szorosabb kapcsolatot tartó hitéletet kívántak élni. Az első beginák szinte kizárólag a társadalom azon rétegéből származtak, mint az apácák, azaz a nemesség és a vagyonos városiak soraiból. A beginamozgalom azonban egyre inkább társadalmi, gazdasági megoldást kínált azoknak a városi asszonyoknak és hajadonoknak is, akik nem léphettek be a kiválasztott zárdákba, mivel nem rendelkeztek az ott megkívánt hozománnyal. Főleg a XIV. századi gazdasági válság idején nőtt a szegény nők száma a beginák közt. A kézművescéhek egyre zártabbá váltak, és a városi nők – a gazdasági válság első áldozatai – számára kevesebb munkaalkalom kínálkozott. A XIV. századi beginamozgalom a céheken kívüli munka, a fonás, szövés, valamint az otthon végzett varrás és mosás lehetőségét kínálta nekik. Ahogy már volt róla szó, akadtak, főleg a németalföldi városokban (Liège, Louvain, Brugge, Brüsszel), akik betegápolással keresték kenyerüket.

Kezdetben a mozgalom tagjai úgynevezett beginaházakban gyűltek egybe, és ott többé-kevésbé szabályozott életet éltek egy általuk választott főnökasszony felügyelete alatt. Regulájukat maguk alkották, ezekben egy-egy beginacsoport célját, az együttélés szabályait, külső megjelenésüket és vallásos kötelezettségeiket rögzítették. Napjaikat, amelyeket szervezeten és fegyelmezetten töltöttek, a jótékonykodás, a munka és az imádság

az Árpád-házi Margit szentté avatását szorgalmazó bizottság előtt, a Nyulak-szigetén megjelent többek között az esztergomi flamand szövőmunkás, Cefe leánya, hogy vallomást tegyen a rajta esett gyógyulás felől. A jegyzőkönyvek a tanú személyi adatait nagyon röviden jelzik: »Soror Misa begina, filia quondam Cefe de Strigonio.«” FEHÉR M. J.: *Középkori magyar inkvizíció*: <http://www.angelfire.com/realms3/hmult1/konyvek/kozinkv3.htm#r0023> ■ 15 S. ROBBACH: *Die Beginen*, i. m. p. 38. ■ 16 S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. p. 75.

tagolta. Kifejezett céljuk volt a beginaközösséghez tartozó nők jó hírvének megőrzése. Az idők folyamán jellegzetes beginaudvarokat hoztak létre, azaz olyan összefüggő ház-csoportokat, amelyeket kerítés vagy árok választott el a környéktől. Legtöbbjükhez kórház és kápolna is tartozott. Belgium és Hollandia némely vidékén még ma is megtalálhatók az ilyen házak nyomai.

Az egyházi hierarchia részéről akadtak támogatóik, de olyanok is szép számmal, akik ellenséges érzülettel figyelték tevékenységüket. A hierarchia némely képviselője, például *Jacques de Vitry* bíboros tisztában volt vele, hogy nem mindenki tud zárdába lépni, és felismerve a női mozgalom vallási erejét a beginák érdekében tevékenykedett. A pápai elismerést kívánta megszerezni számukra, és annak jóváhagyását, hogy felügyelhesse, irányítsa, tanítsa és az önállóság útjára vezesse őket. 1233-ban IX. Gergely pápa – igaz, közvetett módon – *Gloriam virginalem* című bullájában elismerte a mozgalmat.

E mozgalom kezdettől fogva nagyobb mozgásteret kínált az egyénnek, mint az intézményszerű rendek. Némelyik befolyásos begina nagy tiszteletnek örvendett. Misztikusokat és szenteket is találunk közöttük. Ugyanakkor a szabályok és ellenőrzések által el nem fojtott lelkületük olyan helyzeteket is teremtett, amelyeket az egyház nehezen tolerált. Különösen igaz volt ez egy olyan korban, amelyben az egyház hivatalos irányvonalától eltérő és így eretneknek tekintett számos alternatív mozgalom született. A beginákat mindig körül lengte az eretnekség gyanúja, és a mozgalmat sokszor megpróbálták jól ellenőrzött kerektek közé szorítani a konventek munkájának szabályozásával, a beginák tevékenységének korlátozásával, mozgásterük szűkítésével. Tudunk vándorbeginákról, akik koldultak és prédikáltak. Ez utóbbi rendkívül veszélyesnek, egyenesen tabutörésnek számított, ugyanis a nőknek nem volt szabad tanítaniuk, különösen az anyanyelvükön nem.

A XIII. század végétől büntetőintézkedéseket hoztak ellenük. A vienne-i egyetemes zsinat (1311–12) elítélte őket, XXII. János pápa pedig 1318-ban eltörölte a beginák intézményeit, kivéve azokat, amelyek csatlakoztak valamely kolduló rend harmadrendjéhez, így elsősorban a ferencesekhez vagy a domonkosokhoz.¹⁷

Néhány begina németre és franciára fordította a Szentírást, és az egyházi hatóságok szigorú tiltása ellenére szövegmagyarázatokkal látták el fordításait. Voltak beginák, akik teológiai művek fordításait olvasták, és megvitatták a bennük foglalt hittételeket. A spirituális és lelki önállóságnak ezt a mértékét nehezen viselte el a kor, amelyben éltek.

Közülük néhányuknak látomásai voltak. E misztikus beginák közül hárman, *Hadewijch*,¹⁸ *Magdeburgi Mechtild* és *Marguerite Porete* azzal is híressé váltak, hogy a korabeli népnyelven írtak. Marguerite Porete ismert munkája a *Le Miroir des âmes simples* [Az egyszerű lelkek tükré]. Ebben lelki gyötrődéseiről tett közzé írásokat, és terjesztette Franciaország-szerte. Nyilvánosan prédikált Párizsban, és lefordította a Bibliát. Marguerite-et és írásait máglyán égették el.¹⁹ Magdeburgi Mechtild írása a *Das fliessende Licht der Gottheit* [Az istenség áradó világossága]. Hadewijch írói munkásságából levelezése, víziói és költeményei maradtak fenn. Írásaik központi témája az életközösség Istennel. Hadewijch és Mechtild munkái annak az északi misztikának a legkorábbi alkotásai,²⁰ melynek fénykorát a XIV. század három nagy

17 S. ROßBACH: Die Beginen, i. m. p. 39. ■ 18 *Hadewijch*, ELTE, Budapest, 2000; Hadewijch: *A Lélek nyelvén. Hadewijch művei*, Szent István Társulat, Budapest, 2005. ■ 19 K. UTRIO: *Éva lányai. Az európai nő története*, Corvina, Budapest, 1989, p. 106. ■ 20 S. ROßBACH: Die Beginen, i. m. p. 40.

domonkos szerzetese képviseli: *Eckhart mester*, valamint két tanítványa, *Johannes Tauler* és *Heinrich Suso*.

A beginák üldözését kimondó határozatokban a pápák és püspökök általában különbséget tettek a „világban élő”, hitelvi hibák és az eretnenség tévútjára vetődő, valamint a beginaházakban tevékenykedő, az ortodox szabályokat követő beginák között, azonban a két csoport szétválasztása nem mindig történt, illetve történhetett meg.

Az egyházi támadásokon túl más oldalról is neheztek rájuk. A beginák ugyanis mentesültek az adófizetés alól, és ez bosszantotta a céheket. A versenytől való félelem miatt szűkítették a beginák gazdasági tevékenységének körét, korlátozták termelésüket, megtiltották számukra bizonyos szerszámok használatát, ezzel is gátolva, hogy munkájukkal hírnevet szerezzenek. A beginák termékeiket nem árulhatták a saját nevükön.

A BEGINAMOZGALOM „TITKA”

A kutatók számos egységesítő magyarázatot próbáltak adni a mozgalom létrejöttére és elterjedésére. Vannak, akik az 1215-ös IV. lateráni zsinattal hozzák összefüggésbe. Ekkor tiltották meg új rendek alapítását, nehogy a nagy változatosság zavart okozzon az egyházban. Így a nők széles rétege előtt záródott el a kolostorba vezető út.²¹ Akadnak, akik a felsőosztálybeli nőknek a „munka és a szegénység világába vezető kalandjaként” értékelik a jelenséget.²² Tagadhatatlan, hogy a kétkezi munka felértékelődésének koráról van szó. *Rebeka Habermas* úgy definiálja a mozgalmat, hogy az radikális társadalmi és vallási szakítás volt a férfiak által meghatározott nőképpel.²³ Kétségtelen, hogy e mozgalom nők tömegeinek szerzett merőben új, a kor viszonyaihoz képest önálló identitást. A kutatók többsége azonban egyetért abban, hogy a mozgalom létrejötte, elterjedése olyan összetett folyamat volt, amelynek számos vonatkozása van. Ráadásul ezeket a földrajzi elhelyezkedés, a gazdasági, társadalmi helyzet és az egyéni döntések is mind színesítik.

Ugyanakkor a térben és időben szerteágazó mozgalomban fellelhetők olyan közös szálak, amelyek mentén jól definiálhatók azon sajátosságai, amelyeket a helyi megjelenések színesítettek ugyan, de nem tették őket felismerhetetlenné, beazonosíthatatlanná.²⁴ Többek közt a következő jellemzőkről van szó:

- Az apostoli szegénység, egyszerűség keresése. A *vita apostolica* szemlélet volt a XII. századi vallási mozgalmak fő hajtóereje. Legismertebb megjelenési formája a ferences mozgalom, de számos más rendre, vallási közösségre, így a beginákra is hatott.²⁵
- E nők egy utalmazó rend vagy család védelme nélkül élték egyéni és közösségi életüket. Mai viszonyaink között már nem is gondolunk arra, hogy a zárda elvonultsága a nők számára ténylegesen nagyobb szabadságot és védelmet kínált, mint amit e falakon kívül

21 H. GRUNDMANN: Zur Geschichte der Beginen im XIII. Jahrhundert, *Archiv für Kulturgeschichte* 16 (1931), pp. 292–320. Roßbach szerint ez csak a svájci területeken játszhatott szerepet a mozgalom elterjedésében. ■ 22 S. ROBBACH: Die Beginen. i. m. p. 37. ■ 23 R. HABERMAS: Die Beginen – eine „andere” Konzeption von Weiblichkeit?, in WIENER HISTORIKERINNEN (Hrsg.): *Die ungeschriebene Geschichte. Historische Frauenforschung. Dokumentation des 5 Historikerinnentreffens*, Wien, 1984, pp. 199–207. ■ 24 S. ROBBACH: Die Beginen, i. m. pp. 42–43. ■ 25 DEÁK V. H. OSB: A laikusok szerepe a középkori egyházban, i. m. pp. 92–101.

élvezhettek volna. Arról nem is szólva, hogy sokuk számára csak egy kolostor adta lehetőségek között volt elképzelhető, hogy valamilyen oktatáshoz jussanak. Kétféle kolostor létezett: a jómódú, előkelő hölgyek lakta hatalmas, gazdag zárda, és az alsóbb néposztályok leányai számára alapított, egyszerű, igénytelen és kis létszámú intézmény.²⁶ A tény, hogy a beginák elsősorban nem a rendi életformát választották – akár kényszerből, akár tudatos döntés alapján –, azt is jelentette, hogy önállóbban élhettek kortársaiknál.

- Lelkivezetőjüket (gyóntatójukat) tudatosan és szabadon választották meg. A beginák létrehozta egy szellemi és lelkipásztori hierarchiát. Laikusként a helyi plébániáknak és ott szolgálatot teljesítő papoknak voltak alárendelve. Ezt a segítséget gyakran nem tartották elegendőnek. Kapcsolatot kerestek a kolduló rendekkel, különösen a ferencesekkel és a domonkosokkal. Az ő körükben találtak gyóntató atyát, lelkipásztorot. Ez a döntésük értékvalasztást is jelentett. Bár legtöbbjük nem értette az egyház latin nyelvezetét, kifejezetten fogékonyak voltak az igényes egyházi tanításra. Sajátságosan mély vallásos megértést fejlesztettek ki. A hagyomány szerint Eckhart mester a strasbourgi beginaházban is prédikált és gyóntatott.²⁷
- Olyan kenyérkereső foglalkozást űztek, amellyel gondoskodtak szükségleteikről, és segítettek másokon. Emellett a beginák a városigazgatás valódi munkatársainak számítottak, hiszen számos szociális kérdésben segítettek.

A középkori Európa koherenciáját egy országtól és határtól függetlenül azonos, egységes, a katolikus egyház által legitimált szimbolikus univerzum biztosította, mely meghatározta az egyes ember helyét, cselekvési terét²⁸ és azt a nyelvezetet is, amelyen a felvetődő kérdéseket meg lehetett fogalmazni és tárgyalni. Ott, ahol az egyes emberek, jelen esetben a nők megtalálták a helyüket ebben a szimbolikus univerzumban és intézményes keretei között, valamint magukévá tették fogalmi nyelvezetét, mozgás- és életteret találtak. Ahol nem, ott könnyen üldözötté és megbélyegzetté váltak.

A beginák életformája gyakran irritálta világi és egyházi környezetüket. Egy mélyen hierarchikus világban éltek, amelybe a környezetükre jellemzőnél sokkal lazább szálakkal illeszkedtek. Ez sokakban, egyháziakban és világiakban is ellenérzést válthatott ki. Nem

■ 26 A középkori keresztény felfogás rendkívül ellentmondásos szemlélettel tekintett a nőkre, és ez a kettség a Szent Anya fogalmának elmélyülésével, valamint Szűz Mária és Mária Magdolna növekvő kultuszával a XII. századtól kezdve csak fokozódott. Éva képmása a vétkes csábító vagy csupán a természetes, nemiségét megélt nő. Mária képmása az apáca, Krisztus menyasszonya. E kettség elméleti és az elmélet mögött rejlő érzelmi alapokon, félelmeken nyugodott. Azonban a toposz bőségesen elég volt ahhoz, hogy sok nő kényszerből vagy önként ezt az életformát válassza. Sokak számára a kolostor menekülési lehetőséget nyújtott egy kényszerházasság vagy az anyaság megpróbáltatásai, szenvedései elől. Egy világtól visszavonultan élő nőnek, aki csendes, kontemplatív életét a tudománynak szentelhette, nagyobb esélye volt arra, hogy kétszer, háromszor vagy akár négyszer hosszabb ideig éljen, mint házas nővére. A kolostori anyakönyvek szerint az apácák igen gyakran megérték a nyolcvan, kilencven vagy akár a száz évet is, míg a korabeli gyermekszülés nagyon valóságos életvesztést jelentett a nők számára. Lásd S. SHAHAR: *A negyedik rend*, i. m. p. 51. és R. MILES: *Az idő leányai*, i. m. p. 148. ■ 27 S. ROBBACH: *Die Beginen*, i. m. p. 44. ■ 28 KLANICZAY G.: *A civilizáció pere-mén. Kultúrtörténeti tanulmányok*, Magvető, Budapest, 1990, pp. 121–127. Klaniczay itt *Karl Popper*nek a nyitott és zárt társadalmakról kialakított gondolatait, valamint *Berger* és *Luckman* fogalmainak alkalmazza.

tettek fogadalmat, mégis vallásos életet akartak élni. Istent a világban akarták megtapasztalni. Hitbeli tapasztalataikat nem az egyház nyelvén, hanem anyanyelvükön közvetítették. Vízióik voltak, sokuknak eksztatikus élményük, ami csodálatot, de gúnyt is kiváltott a kortársakból. Jogilag a városi magisztrátus alá tartoztak, de saját öltözetükben jártak és a saját szabályaik szerint éltek.

A beginák működése a gazdasági és társadalmi kényszerek mellett az önállósodás öntudatlan kifejeződése is lehetett. Számos nő azonban nem maradt a beginák között, hanem a megkóstolt viszonylagos önállóság után még teljesebb szabadságra törekedett, és ez rendkívül veszélyesnek bizonyult. Létezett egy érzékeny határ, amelyet nem volt tanácsos átlépniük.

A német *Christina von Stumbeleenek* sikerült a határon innen maradnia. Tizenhárom esztendősen a beginákhoz szökött Kölnbe. Szigorú önsanyargatásban élt, gyakran esett önkívületi állapotba, látomásai és stigmái voltak. *Petrus de Dacia* svéd domonkos szerzetes írta meg élettörténetét. Christinát 1321-ben bekövetkezett halála után szentként tisztelték. A domonkosok védelme nélkül könnyen máglyára juthatott volna. Ugyanakkor arra is ismeretesek példák, hogy a legmagasabb védelem sem bizonyult elegendőnek, ha egy nő túl önállóvá vált.

A beginák nagy valószínűséggel eljutottak addig a határig, ameddig abban a korban egy női mozgalom eljuthatott. Sok tekintetben csakugyan a határon éltek: a világban való lét és a szerzetesi élet határán, az önálló egzisztencia és a csoporttól, valamint az egyházi támogatástól függő lét határán. Szabadabbak és önállóbbak voltak, mint a legtöbb apáca és férjes asszony. Felismerték a női közösség (érdekképviselet?) erejét. Az csak évszázadok múlva jelent meg, sok esetben szekularizált formában, összefogva és támogatva a társadalom női tagjait.

A szerző a Wesley János Lelkészképző Főiskola lelkésze és oktatója.

Ildikó Kertai-Szabó: Searchers in the Middle Ages the Beguine Women's Movement and its significance. *The study is about a characteristic alternative European women's movement of the Middle Ages. The Beguines lived on the boundaries between lay and monastic life style, on the boundaries between independent existence and dependence on church support. The study sketches the social background of this special movement, the preconditions of its coming into existence, its development and operation, showing a less well-known slice of the history of gender roles.*

Keywords: *Middle Ages, Church, Beguines, women's movement, Evangelistic values, apostolic life.*